

МЕТОДОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІСТОРІЇ НАУКИ

О. О. Потіщук

*кандидат філософських наук, старший викладач
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут», Київ, Україна
potya@ukr.net*

У статті проведений аналіз становлення соціальної історії науки як міждисциплінарної галузі дослідження. Головну увагу приділено обґрунтуванню теоретико-методологічних та культурно-історичних особливостей цього процесу. Поглиблено розуміння соціальної історії науки як міждисциплінарної галузі, яка спирається на теоретичні та методологічні основи соціальної історії та соціології науки. Методи інтерналізму та екстерналізму використовувалися при аналізі головних чинників формування і розвитку наукового знання, з метою з'ясування стратегічних чинників впливу історичної епохи на розвиток науки в цілому. Розглянуто взаємовідношення науки як соціального інституту з іншими соціальними інститутами в межах макроаналітичної стратегії соціальної історії науки, а також особливості вивчення окремих випадків, аналіз неповторних, унікальних подій історії науки в межах мікроаналітичної стратегії та ситуативних досліджень. Обґрунтовано, що методологічна міждисциплінарність соціальної історії науки окреслила її коло проблем, забезпечила прогрес в пізнанні об'єкту дослідження, поставила центральним завданням співвідношення та ієрархію методів і результатів дослідження.

Ключові слова: соціальна історія науки, макроаналітична стратегія, мікроаналітична стратегія.

ADMINISTRATIVE SUBCULTURE IN VARIOUS AREAS OF RESEARCH

O. O. Potishchuk

*PhD in Philosophy, Senior teacher
National Technical University of Ukraine
«Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, Ukraine
potya@ukr.net*

The article analyzed the establishment of the social history of science as an interdisciplinary field of study. The main attention is focused to the substantiation of theoretical and methodological, cultural and historical features of the process. Profound understanding of the social history science as an interdisciplinary field that draws on the theoretical and methodological foundations of social history and sociology science.

Methods of internanalism and eksternalism were used in the analysis of the main factors in the formation and development of scientific knowledge, to identify the strategic factors affecting historical epoch on the development of science in general.

Were considered the relationship of science as a social institution with other social institutions within them acroanalytical strategy of social history science, and especially the study of individual cases, the analysis of unique events of history science within themicroanalytical strategy and situational studies. Were proved that a methodological interdisciplinary of social history science outlined its range of problems, ensured progress in the knowledge of the research object, set the main task ratio and the hierarchy of methods and findings.

Keywords: social history of science, macroanalytical strategy, microanalytical strategy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Метою статті є виокремлення та проведення аналізу основних методологічних стратегій соціальної історії науки. У сучасних методологічних дослідженнях до аналізу соціальної історії науки застосовується множина концептуальних схем, моделей, гіпотез, що відображують уявлення дослідників про розвиток науки в культурно-історичному контексті. Відповідно до того, які засоби обираються для дослідження, один і той самий історико-науковий матеріал описується й

пояснюється з точки зору різних методологічних схем. Спроби узгодити логічні норми, методологічні правила та практику наукового дослідження призвели до синтезу методологічних підходів соціальної історії, соціології науки, філософії науки та історії науки.

Формулювання програм соціології науки привели до різних історико-наукових досліджень, які реалізовували ці програми. Засновників соціології науки Р. Мертона і Д. Бернала одночасно вважають авторами соціальних історико-наукових досліджень (праці Р. Мертона «Наука, технологія і суспільство в Англії XVII сторіччя» (1938) і книга Д. Бернала «Соціальна функція науки» (1939), «Наука в історії суспільства» (1954).

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИЧНОГО АНАЛІЗУ ПРОБЛЕМИ

Дискусії інтерналізму та екстерналізму у методології наукового пізнання значно підвищили увагу до проблеми соціальної історії науки та сприяли формуванню неklasичних моделей розвитку науки [1-4]. Наразі обґрунтованим є той факт, що дослідження в галузі соціальної історії науки належать до міждисциплінарної сфери. Отже, ця міждисциплінарність забезпечила прогрес соціальної історії науки в пізнанні об'єкту дослідження і поставила низку складних методологічних питань, серед яких значне місце належить визначенню основних дослідницьких стратегій соціальної історії науки.

У другій половині XX ст. відбулись зміни типу історико-наукових досліджень. В останній чверті XX ст. в історію науки входять концепції «кейс стадис» (case studies), або ж ситуаційні (Р. Телнер, Т. Пінч), в яких спеціально досліджуються окремі ситуації в історії науки, які відбуваються у визначеному місці й часі: ситуація, яка досліджується, є неповторною в інших умовах. Такі моделі є протилежними до кумулятивних, лінійних моделей розвитку науки. Модельні дослідження допомагають упорядкувати значний історичний матеріал, аналізувати та визначати його значення, незважаючи на проміжок часу, що минув.

Сучасні соціальні історико-наукові реконструкції пов'язані з намаганням створити адекватну модель наукової раціональності, розглянутої як спосіб поведінки вчених по досягненню певних цілей певними засобами (Л. Лаудан, Х. Патнем). Цілі, засоби та цінності науки обґрунтовуються відповідно до типів наукової раціональності.

Важливе місце в дослідженні даної проблеми займають праці таких відомих дослідників, як Д. Бернал, В. Вернадський, Г. Коллінз, Д. Маккензі, Л. Маркова, Р. Мертон, О. Огурцов, Т. Пінч, Б. Рассел, Д. Сартон та ін., в яких розглядаються історико-наукові досягнення в рамках соціальної історії та соціальної історії науки. (А саме: інтерналістський та екстерналістський напрями дослідження, а також сучасні напрями – макроаналітична та мікроаналітична стратегії) [11; 12].

Варто взяти до уваги, що початок 70-х рр. відзначений розгортанням гострої критики науки і виникненням антисциєнтистської контркультури, що прагнула відродити інші традиційні форми культури, в якому йшлося про значення і цілі науки, про спрямованість наукового знання, про місце науки в системі культури. Більш того, самі вчені виступають у функції критиків значення і цінностей науки. Цілий ряд вчених виступають з програмами реформування науки, радикальної перебудови її організації, а не тільки соціальної підтримки її функціонування і розвитку.

Іншими словами, дебати з критиками науки спонукали учених до рефлексії щодо науки, її структури, цілей, соціального характеру і взаємних зв'язків наукового знання з культурою, з її базисними категоріями. Слід зауважити, що Т. Кун у праці «Добре поміркувавши про парадигми» (1974) уточнює поняття парадигми і вводить поняття «мікропарадигми» і «мікроспівтовариства». З того часу, вважають дослідники, можна говорити про затвердження в історико-наукових дослідженнях мікроаналітичної стратегії [5-7; 19; 20].

Важливе значення, має те, що соціологія науки суттєво вплинула на історію науки, що викликало розширення історико-наукових досліджень, предметом яких стає специфічне соціально-комунікативне відношення, що породжує нове знання. Історія науки, розглядається у зв'язку з конкуренцією й діалогом між науковими школами, конкуруючими концепціями і методами. Ці зміни свідчать про вихід історико-наукового дослідження на рівень розгляду соціального інституту науки. Наукове співтовариство визначається як складна саморегульована система, що утворилася в процесі взаємодії між ученим під час виконання досліджень, обміну інформацією, а також між наукою і суспільством у цілому. Таким чином, зв'язки, що утворюються в результаті цих процесів, впливають на загальний образ науки, а саме на світоглядну основу організації науки як соціального інституту.

Базуючись на основних принципах соціальної історії, історії науки необхідно виділити ті нові проблеми, які обговорюються в соціальній історії науки, виявити ті нові проблемні ситуації, які були накреслені, описані і по-новому розкриті в цьому напрямі історії науки. Охарактеризуємо головні стратегії соціальної історії науки – макроаналітичну та мікроаналітичну, які склалися під впливом соціальної історії.

Слід зауважити, що на межі 70-80-х рр. сформувалося достатньо чітке усвідомлення характеру нового соціального підходу в аналізі науки. У рамках макропідходу в соціальній історії аналізувалося таке коло проблем, як наука і суспільство, наука як соціальний інститут у її взаємовідношенні з іншими соціальними інститутами, структура наукових революцій, дисциплінарне наукове знання і наукове співтовариство, наукові дисципліни та їх роль у трансляції знання в інституціях тощо. Соціальна система, узята в цілому, розглядалася як матриця, в якій формується, функціонує і розвивається наукове знання [10-12].

Так, наприклад, функціонування науки в рамках різних соціальних матриць, визначало відмінність і всіх її характеристик: когнітивної структури, способів комунікації між ученими, мети навчання, особливостей наукового співтовариства. Причому слід особливо підкреслити, що в рамках макроаналітичної стратегії виявлялися загальні механізми соціальної підтримки науки, її дії на соціальну систему і соціальні інституції від промисловості до організацій освіти. Сама структура наукового знання виявилася залежною від соціальних матриць, вона не просто включена в соціокультурну систему, її форми і способи організації виявляються ідентичними з формами і способами організації соціальної системи [9].

Отже, макроаналітична стратегія соціальної історії орієнтує її на виявлення зв'язків науки з певними соціальними інституціями: промисловістю, технікою, державою, університетами, на механізм функціонування науки в рамках певних соціальних матриць – системи освіти, індустріального виробництва, наукових академій тощо. Найважливішою особливістю макроаналітичного підходу є вивчення структур без суб'єкта творчості, дослідження знеособлених процесів і структур, абстрагування від очікувань, домагань і орієнтацій ученого, відвернення від того, що наука немислима зовні свідомості вченого, зовні його ціннісних переваг і настанов. Крім того, макроаналітична стратегія допускає, звичайно, думку про те, що наука рухома науковою творчістю і зусиллями учених, проте ця думка залишається поза її системою відліку.

Важливе значення, має те, що в соціальній історії на межі 80-90-х рр. відбулася істотна зміна предмету і методів дослідження. Усвідомивши обмеженість і недостатність макроаналітичної стратегії, історики здійснили поворот до мікроаналітичної стратегії в соціальній історії [7-9]. Перш за все цей поворот полягає в обігу до аналізу груп влади, які, на загальне переконання істориків, здатні зробити величезний вплив на здійснення певних соціальних змін і соціальних рухів.

Так, виходячи з вище сказаного, зупинимося на характеристиці мікроаналітичної стратегії, зазначивши, що її особливістю в соціальній історії стала проблема влади, а саме: влада як феномен, розлитий у всіх соціальних взаємостосунках і у всіх сферах соціокультурного життя. В різних мікроаналітичних моделях влади (влада як воля до влади, як ринок влади, як поле відносин, як гра та ін.) влада розуміється як гранично широкий і універсальний феномен політичного і повсякденного життя людей. При цьому стійкі форми влади держава, право трактують як вторинні і похідні від відносин влади, в які вступають індивіди.

Таким чином, мікроаналіз влади зовсім не припускає вивчення панування одного класу над іншим або експлуатацію однієї соціальної групи іншої, навпаки, прагне виявити поле взаємостосунків, в яке залучені всі учасники владних відносин. Також до особливостей мікроаналітичної стратегії відносять: розкриття конкретно-історичних взаємодій малих груп, форм взаємодії цих груп і впливу складного поля їх взаємостосунків на неполітичну активність; включення проблем повсякденного життя, політики; звернення до структур свідомості окремого індивіда, включеного в малу групу, його інтенцій, розуміння, переконань, що позначаються в його упередженнях, забобонах, самосвідомості і поведінці, в його особистому, екзистенціальному досвіді (відчувається вплив досягнень психоаналізу, феноменології, екзистенціалізму та їх використання в своєму аналізі); вивчення окремих випадків, відмова від дослідження тривалих соціальних процесів, виявлення спадкоємності різних етапів в історії окремих суспільств і в історії різних культур, підкреслення своєрідності кожного етапу і окремого випадку, його неповторності і унікальності, відмова від пошуку єдиних механізмів соціального прогресу і від самої ідеї прогресу, що супроводжується кардинальною перебудовою методології історичного дослідження.

Тому не менш важливою є засаднича особливість сучасної мікроаналітичної стратегії в соціальній історії, яка пов'язана з неможливістю використання універсальної методології і методики дослідження, що кожний окремий випадок вимагає своєї власної методології, специфічних процедур, релевантних цьому випадку. Претензії на універсальну методологію історичного дослідження і на єдину методику оцінюються як позанаукові і контрнаукові. Відповідно до цього передбачається, що можна і потрібно побудувати ситуативну логіку, логіку, яка буде результатом узагальнення тих процедур, які використовувалися і використовуються в аналізі окремих випадків. Подібне неприйняття універсальної методології засноване на постпозитивістській критиці методології і перш за все на методологічному анархізмі П. Фейерабенда [25]. Проте треба вра-

ховувати, що разом з позитивним боком ситуаційних досліджень у філософсько-методологічній свідомості істориків науки може затвердитися еkleктизм.

Отже, мікроаналітична стратегія в соціальній історії орієнтує на дослідження окремих випадків (case studies), прагне обмежити себе описом ізольованих соціально-історичних і соціокультурних подій, абстрагується від аналізу їх взаємозв'язків, від розкриття закономірностей і загальних соціальних процесів, спадкоємності окремих етапів. Ця стратегія звертає переважно увагу на міжособові контакти в малих групах, на відносини малих груп і використовує переважно соціально-психологічні методи дослідження малих груп, етнографічні і антропологічні методи.

Слід зауважити, що соціальна історія науки спирається на розуміння специфіки методів соціальної історії, її специфіка полягає в тому, які методи макросоціології або мікросоціології використовуються в історичному дослідженні. Таким чином, якщо акцент робиться на категоріальному і методологічному апараті, наприклад, структурно-функціонального аналізу соціальних систем, представленого Т. Парсонсом, то соціальна історія розгортає макросоціальний аналіз соціальних інституцій, соціальних процесів і соціальних дій, властивих тому чи іншому етапу в розвитку соціальних систем [28; 29]. Але якщо акцент робиться на мікросоціологічному аналізі певних малих груп в контексті соціокультурного життя певної епохи, то розвертається мікросоціальний аналіз окремих випадків і явищ соціального життя. Можна сказати, що у соціальній історії як історіографічному напрямі, методи і методики багато в чому співпадають з методами і методиками макро- і мікросоціології.

Не можна не відзначити й того, що виникнення і затвердження соціальної історії науки дозволило подолати обмеження історії науки лише когнітивною історією, знайти конкретно-історичні механізми зв'язку когнітивної сторони з соціальними малими групами, розкрити зв'язок між внутрішніми орієнтаціями дослідників і формуванням дослідницької програми в групі і науковій школі, описати різноманіття дослідницьких груп в історії науки, показати складність взаємодії між групами влади і групами учених, проникнення владних відносин в самою дослідницьку групу, виявити механізми і канали досягнення консенсусу в групі учених тощо. Іншими словами, соціальна історія науки, застосовуючи методи і поняття соціології до реальної історії науки, змогла знайти нові галузі дослідження, по-новому сформулювати ряд проблемних ситуацій, що вже раніше аналізувалися в історії науки.

Слід зазначити, що довгий час в історико-наукових роботах панував суто когнітивний підхід: розвиток наукових проблем, наукових теорій, наукових відкриттів, пізнавального змісту наукових дисциплін, їх методів і понятійного апарату. З 70-х років ХХ сторіччя поступово ситуація різко змінилася, багато дослідницьких груп спеціально займається соціальними проблемами історії науки. Соціальна історія науки опиняється в центрі історико-наукових досліджень. Її методи, процедури і поняття широко використовуються і без осмислення досягнень соціальної історії науки неможливо уявити собі нині історію науки і тим більше історіографію науки [28; 29].

Основна орієнтація соціальної історії науки кінця ХХ сторіччя – вивчення окремих випадків, мікроаналіз неповторних, унікальних подій історії науки. Тим самим центральним поняттям мікроаналітичної стратегії соціальної історії науки виявляється поняття події, а весь історичний процес розглядається як безліч унікальних і не зіставних подій, коли швидко наукове відкриття, висунення гіпотези або побудова теорії відбуваються в неповторному, специфічному соціокультурному контексті тієї або іншої країни, того або іншого періоду. Крім того, дослідження події в історії науки включає безліч різних чинників: когнітивних, психологічних, логічних, комунікативних, соціокультурних тощо. У підході соціальної історії науки вчений і його інноваційна діяльність розглядається в контексті взаємодії з іншими ученими, з діями культури, з ідеалами і цінностями культури, тобто вона фіксується і аналізується в єдності зі всім його соціокультурним оточенням [18; 21-24]. Тому для такого вивчення необхідно використовувати всю сукупність методів дослідження, адже об'єкт дослідження є цілісною унікальністю і нерозкладною цілісністю. Для мікроаналітичної стратегії у соціальній історії взагалі і соціальній історії науки характерне використання всього багатства методів і методик, вироблених соціальними і гуманітарними науками – і контент-аналіз документів, і методи обробки офіційних і неофіційних документів, і структурно-функціональні методи, і методи нагляду, особливо включеного нагляду, і методи комп'ютерної обробки одержаного статистичного матеріалу і тощо [10-12].

Варто взяти до уваги, що соціальна історія науки використала нові методи конкретно-історичного дослідження. Серед них – методи інтерв'ювання, що широко використовуються в соціології і соціальній психології, у вивченні, наприклад, ціннісних орієнтацій особи, громадської думки тощо. Оскільки в орбіту соціальної історії був включений аналіз ціннісних переваг і орієнтацій учених, зміни їх конфігурацій впродовж життя ученого під впливом соціокультурного оточення, остільки в цьому історіографічному напрямі широко використовуються біографічний метод історичних і соціальних наук, методи вивчення автобіографій і взагалі особистих документів

для того, щоб осмислити генезис і спрямованість ціннісної свідомості ученого, його впливи на наукову діяльність, на вибір предмету дослідження, підходу до нього і теорії.

Соціальна реконструкція історико-наукових фактів немислима без звернення до листів, щоденників, автобіографій учених, в яких можна виявити генезис наукових поглядів, вплив політичного, релігійного, філософського світогляду на свідомість ученого. Одне з найважливіших досягнень нових історіографічних напрямів, у тому числі і соціальної історії науки, є звернення до набагато більшого числа джерел, до набагато більшого масиву документів, який далеко не обмежується журнальними публікаціями і монографіями [12; 13; 17; 26]. Прагнення соціальних істориків науки встановити кореляції між різними рядами подій, наприклад, між власне науковою інновацією і філософією відповідного періоду, між науковими шуканнями і літературою, мистецтвом, релігією свого часу дозволяє показати, скільки складні і багатогранні процеси наукового відкриття і дослідження. Разом із тим слід зазначити, що нерідко соціальна реконструкція історико-наукових досягнень обертається психологізмом в трактуванні їх генезису, відмовою від пошуку внутрішньої логіки зростання науки і заміни її психологією наукового відкриття або соціальною психологією сприйняття його в науковому співтоваристві.

Як слушно підсумовує О. П. Огурцов, «соціальна реконструкція історико-наукових досягнень звернулася до ряду нових методів і методик, перш за все соціологічних, психологічних і соціально-психологічних, що не застосовувалися раніше в історії науки» [12].

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи потрібно зробити наступні висновки, що відповідно тому, як в соціальній історії було виявлено два підходи – макроаналітична і мікроаналітична стратегії, і в соціальній історії науки також можна виявити дві стратегії: одна з них робить своїм об'єктом взаємовідношення соціальних структур і наукового знання, вплив соціальних змін на зміни в науковому знанні, на взаємовідношення науки як соціального інституту з іншими соціальними інститутами (макроаналітична стратегія, представлена, а інша намагається піти від глобальних соціологічних схем і обмежитися осмисленням конкретно-історичних ситуацій зростання наукового знання в певній культурі. Отже, вивчення окремих випадків наукових відкриттів, полеміки між ученими, висунення гіпотез і побудови теорій в певному соціокультурному контексті є областю дослідження мікроаналітичного підходу в соціальній історії науки. Можна, звичайно, заперечити, що мікроаналітичний підхід в соціальній історії науки виник ще у 20-30-ті рр. XX століття. Дійсно, представники різних програм соціології знання не просто будували теоретичні концепції, але і намагалися прикласти методи і поняття соціології знання до реальних етапів наукового знання, до генезису наукових відкриттів і до формування наукових співтовариств [12; 14; 22; 25; 30]. Поняття і методи соціології знання знайшли своє вживання в історико-наукових описах. Виникнення соціології знання істотно розширило спектр історико-наукових досліджень, задало їм нові перспективи і сформувала нові дослідницькі області і проблемні ситуації, які раніше при когнітивному підході залишалися зовні поля розгляду істориків науки. До них, зокрема, відносяться вивчення наукових суспільств і організацій, наукових революцій тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернал Дж. Наука в истории общества / Дж. Бернал. – М. : Изд-во иностр. лит-ры, 1966. – 735 с.
2. Вернадский В. И. Избранные труды по истории науки / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
3. Вернадский В. И. Труды по всеобщей истории науки / В. И. Вернадский. – М. : Наука, 1988. – 334 с.
4. Демина Н. В. Мертоновская концепция этоса науки: в поисках социальной геометрии норм / Н. В. Демина // Этос науки. – М. : Academia, 2008. – С. 144–165.
5. История и методология науки: Феномен специализированного познания / под ред. Б. И. Липского. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004. – 438 с.
6. Кун Т. Структура научных революций / Т. Кун. – М. : Прогресс, 1975. – 300 с.
7. Лакатос И. История науки и ее рациональные реконструкции / И. Лакатос // Структура и развитие науки (Из Бостонских исследований по философии

REFERENCES

1. Bernal Dzh. Nauka v istorii obshhestva / Dzh. Bernal. – M. : Izd-vo inostr. lit-ry, 1966. – 735 s.
2. Vernadskij V. I. Izbrannyye trudy po istorii nauki / V. I. Vernadskij. – M. : Nauka, 1981. – 360 s.
3. Vernadskij V. I. Trudy po vseobshhej istorii nauki / V. I. Vernadskij. – M. : Nauka, 1988. – 334 s.
4. Demina N. V. Mertonvskaja koncepcija jetosa nauki: v poiskah social'noj geometrii norm / N. V. Demina // Jetos nauki. – M. : Academia, 2008. – С. 144–165.
5. Istorija i metodologija nauki: Fenomen specializirovannogo poznanija / pod red. B. I. Lipskogo. – SPb. : Izd-vo S.-Peterb. un-ta, 2004. – 438 s.
6. Kun T. Struktura nauchnyh revolucij / T. Kun. – M. : Progress, 1975. – 300 s.
7. Lakatos I. Istorija nauki i ee racional'nye rekonstrukcii / I. Lakatos // Struktura i razvitie nauki (Iz Bostonskih issledovanij po filosofii nauki). – M. : Nauka, 1978. –

- науки). – М. : Наука, 1978. – 487 с.
8. Лешкевич Т. Г. Философия науки: традиции и новации / Т. Г. Лешкевич. – М. : Приор, 2001. – 428 с.
 9. Маркова Л. А. Наука, история и историография XIX–XX вв. (История науки в контексте культуры. Типы социального общения в науке) / Л. А. Маркова. – М. : Наука, 1987. – 270 с.
 10. Огурцов А. П. Дисциплинарная структура науки: ее генезис и обоснование / А. П. Огурцов. – М. : Наука, 1988. – 255 с.
 11. Огурцов А. П. Социальная история науки: две стратегии / А. П. Огурцов // Философия, наука, цивилизация. – М. : Логос, 1999. – С. 62–89.
 12. Огурцов А. П. Социальная история науки: стратегии, направления, проблемы // Принципы историографии естествознания: XX век. – СПб. : Университетская книга, 2001. – 358 с.
 13. Оноприенко В. И. Вернадский: Наука. Философия. Человек. Наука в исторических и социальных контекстах / В. И. Оноприенко, И. И. Мочалов. – М. : ИИЕТ им. С. И. Вавилова РАН, 2008. – 408 с.
 14. Оноприенко В. І. Наукове співтовариство: Вступ до соціології науки / В. І. Оноприенко. – К. : ЦДПІН НАН України, 1998. – 98 с.
 15. Оноприенко В. И. Наукovedение: поиск системных идей / В. И. Оноприенко. – К. : ГП «Информационно-аналитическое агентство», 2008. – 288 с.
 16. Полани М. Личностное знание. На пути к посткритической философии / М. Полани. – М. : Прогресс, 1985. – 344 с.
 17. Поппер К. Логика и рост научного знания. Избранные работы / К. Поппер. – М. : Прогресс, 1983. – 606 с.
 18. Структура и развитие науки : Из Бостонских исследований по философии науки. – М. : Прогресс, 1978. – 487 с.
 19. Трошкина В. П. Социологическая концепция Огюста Конта / В. П. Трошкина. – М. : Знак Почета, 1984. – 72 с.
 20. Тулмин С. Концептуальные революции в науке / С. Тулмин // Структура и развитие науки. – М. : Наука, 1978. – 487 с.
 21. Уайтхед А. Н. Религия и наука / А. Н. Уайтхед // Избранные работы по философии. – М. : Прогресс, 1990. – 717 с.
 22. Холтон Дж. Тематический анализ науки / Дж. Холтон. – М. : Прогресс, 1981. – 384 с.
 23. Фуко М. Интеллектуалы и власть : Избранные политические статьи, выступления и интервью. Часть 1. / М. Фуко. – М. : Праксис, 2002. – 384 с.
 24. Фуко М. Интеллектуалы и власть : Избранные политические статьи, выступления и интервью. Часть 1 / М. Фуко. – М. : Праксис, 2005. – 320 с.
 25. Фейерабенд П. Избранные труды по методологии науки / П. Фейерабенд. – М. : Прогресс, 1986. – 542 с.
 26. Холтон Дж. Тематический анализ науки / Дж. Холтон. – М. : Прогресс, 1981. – 384 с.
 27. Чуйко В. Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки / В. Л. Чуйко. – К. : ПАРАПАН, 2000. – 250 с.
 28. Шашкова Л. О. Методологічні аспекти проблеми інтеграції природничо-наукового та соціально-гума-
- 487 с.
 8. Leshkevich T. G. Filosofija nauki: tradicii i novacii / T. G. Leshkevich. – M. : Prior, 2001. – 428 s.
 9. Markova L. A. Nauka, istorija i istoriografija XIX–XX vv. (Istorija nauki v kontekste kult'ury. Tipy social'nogo obshhenija v nauke) / L. A. Markova. – M. : Nauka, 1987. – 270 s.
 10. Ogurcov A. P. Disciplnarnaja struktura nauki: ee genezis i obosnovanie / A. P. Ogurcov. – M. : Nauka, 1988. – 255 s.
 11. Ogurcov A. P. Social'naja istorija nauki: dve strategii / A. P. Ogurcov // Filosofija, nauka, civilizacija. – M. : Logos, 1999. – S. 62–89.
 12. Ogurcov A. P. Social'naja istorija nauki: strategii, napravlenija, problemy // Principy istoriografii estestvoznaniya: XX vek. – SPb. : Universitetskaja kniga, 2001. – 358 s.
 13. Onoprienko V. I. Vernadskij: Nauka. Filosofija. Chelovek. Nauka v istoricheskikh i social'nyh kontekstah / V. I. Onoprienko, I. I. Mochalov. – M. : IIET im. S. I. Vavilova RAN, 2008. – 408 s.
 14. Onoprijenko V. I. Naukove spivtovarystvo: Vstup do sociologii' nauky / V. I. Onoprijenko. – K. : CDPIN NAN Ukraïny, 1998. – 98 s.
 15. Onoprienko V. I. Naukovedenie: poisk sistemnyh idej / V. I. Onoprienko. – K. : GP «Informacionno-analiticheskoe agentstvo», 2008. – 288 s.
 16. Polani M. Lichnostnoe znanie. Na puti k postkriticheskoj filosofii / M. Polani. – M. : Progress, 1985. – 344 s.
 17. Popper K. Logika i rost nauchnogo znanija. Izbrannye raboty / K. Popper. – M. : Progress, 1983. – 606 s.
 18. Struktura i razvitie nauki : Iz Bostonskih issledovanij po filosofii nauki. – M. : Progress, 1978. – 487 s.
 19. Troshkina V. P. Sociologicheskaja koncepcija Ogjusta Konta / V. P. Troshkina. – M. : Znak Pocheta, 1984. – 72 s.
 20. Tulmin S. Konceptual'nye revoljucii v nauke / S. Tulmin // Struktura i razvitie nauki. – M. : Nauka, 1978. – 487 s.
 21. Uajthed A. N. Religija i nauka / A. N. Uajthed // Izbrannye raboty po filosofii. – M. : Progress, 1990. – 717 s.
 22. Holton Dzh. Tematicheskij analiz nauki / Dzh. Holton. – M. : Progress, 1981. – 384 s.
 23. Fuko M. Intellektualy i vlast' : Izbrannye politicheskie stat'i, vystuplenija i interv'ju. Chast' 1 / M. Fuko. – M. : Praksis, 2002. – 384 s.
 24. Fuko M. Intellektualy i vlast' : Izbrannye politicheskie stat'i, vystuplenija i interv'ju. Chast' 1 / M. Fuko. – M. : Praksis, 2005. – 320 s.
 25. Fejerabend P. Izbrannye trudy po metodologii nauki / P. Fejerabend. – M. : Progress, 1986. – 542 s.
 26. Holton Dzh. Tematicheskij analiz nauki / Dzh. Holton. – M. : Progress, 1981. – 384 s.
 27. Chujko V. L. Refleksija osnovopolozhen' metodologij filosofii' nauky / V. L. Chujko. – K. : PARAPAN, 2000. – 250 s.
 28. Shashkova L. O. Metodologichni aspekty problemy integracii' pryrodnycho-naukovogo ta social'no-guma-

- нітарного знання / Л. О. Шашкова // Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія : збірник наукових праць. – 2006. – Вип. 309–310. – С. 9–13.
29. Шашкова Л. О. Генеза науки: історико-науковий вимір проблеми / Л. О. Шашкова // Філософські проблеми гуманітарних наук : Альманах. – 2004. – № 1–2. – С. 50–60.
30. Merton R. K. The Sociology of Science: the theoretical and empirical investigations / Ed. And an Intro. By N. W. Storer. – Chicago and London; The University of Chicago Press, 1973. – 173 p.
- nitarnogo znannja / L. O. Shashkova // Naukovyj visnyk Chernivec'kogo universytetu. Filosofija : zbirnyk naukovykh prac'. – 2006. – Vyp. 309–310. – S. 9–13.
29. Shashkova L. O. Geneza nauky: istoryko-naukovyj vymir problemy / L. O. Shashkova // Filosofs'ki problemy gumanitarnyh nauk: Al'manah.– 2004. – № 1–2. – S. 50–60.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2012 р.